AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LXI, 2015
Studia linguistica et philologica in honorem Constantin Frâncu

Statutul lui *foarte*

Roxana Vieru
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi

Many grammarians consider the elements by means of which Romanian forms the degrees of comparison to be free (unbounded) morphemes. Some recent studies categorized them as adverbs with syntactic function in the text(s) where they occur. This article is a diachronic journey through the Romanian language meant to make us understand the behaviour of *foarte* across the ages and thus to decide in favour of one opinion or to come up with a new solution.

În literatura de specialitate, *foarte* apare interpretat mai ales ca marcă a superlativului absolut[1] al adjectivelor și adverbelor pe lîngă care apare. În această ipostază, rolul său este de a da indicii asupra faptului că fie calitatea desemnată prin adjective, fie circumstanța exprimată de adverbe este percepută ca fiind într-un grad foarte înalt (*foarte bun / bine*) sau foarte scăzut (*foarte puțin bun / bine*). Cele mai multe dintre opinii converg spre considerarea elementului lingvistic în discuție drept morfem-gramem care dezvoltă exclusiv sens gramatical. În *Gramatica* Academiei din 2005 se susține că „limita dintre mărcile

[1] Acesta este integrat în unele lucrări în clasa *gradelor de comparație* (a se vedea, de exemplu, *GA*$_1$, p. 125-133).

I. Iordan și Vl. Robu disting între *gradele de comparație* și *gradele de intensitate*; primele au ca formă de expresie sintagme deschise ce presupun relația adjectivului / adverbului pe de o parte cu regentul și, pe de altă parte, cu un termen de referință; cele din urmă se exprimă prin sintagme închise ce implică un singur raport sintactic. Avînd în vedere această disociere clar trasată, autorii consideră superlativul absolut ca fiind unul dintre gradele de intensitate (Iordan, Robu 1978 : 406-408).

Pentru D. Irimia, superlativul absolut este un grad al *comparației subiective* (aceasta din urmă fiind contrastată cu *comparația obiectivă*) (Irimia 2000 : 89-92).

Împotriva integrării superlativului absolut între gradele de comparație se declară Maria Manoliu Manea; lingvista susține că „el indică intensitatea maximă a calității, dar nu are valoare relațională și, sintagmatic, el se comportă ca orice grup format dintr-un adverb și un adjectiv” (Manoliu Manea 1971 : 200).

Georgeta Ciompec face o succintă prezentare a unor opinii, asupra acestui aspect, exprimate în diverse lucrări; autoarea indică printre susținătorii încadrării superlativului absolut în clasa gradelor de comparație pe Bernard Pottier și Gérard Moignet, iar între opozanți îi numește pe M. A. Henry, Maria Manoliu Manea și Ileana Vincenz (Ciompec 1985: 139-140). Domnia Sa integrează superlativul absolut între valorile intensității absolute (alături de pozitiv), care nu presupune termeni de comparație (*op. cit*., p. 144).

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

gramaticalizate ale gradelor de comparație și cele lexicale este convențională: chiar adverbe ca *foarte* sau *tare* pot fi interpretate ca intensificatori analizabili" cu funcție de circumstanțial cantitativ (*GALR*$_2$: 516). În *GBLR* este clar explicat *foarte* ca fiind înzestrat cu sens lexico-semantic deplin, astfel că el poate să formeze singur o unitate de tip sintactic, anume circumstanțialul cantitativ; observația este valabilă și pentru alte unități lexical independente cu care se construiesc diversele grade de comparație sau intensitate (*GBLR* : 216). Într-un articol anterior[2] am abordat problema superlativului în limba română veche arătînd prin ce procedee se construia și, în acel context, am numit elementele cu care se construiesc gradele de comparație „morfeme gramaticale" (mergînd pe direcția unora dintre gramaticile românești, pentru că nu interesau atunci disocieri precise de natură terminologică); abordarea acestui articol nu mai este aplicativă, ci teoretică, așa încît voi încerca pe această cale să fixez poziția lui *foarte* (în primul rînd, și, pe lîngă acesta, și a altor elemente de construcție a gradelor de comparație) în sistemul gramatical românesc, determinînd calitatea sa de morfem gramem sau de morfem lexem.

Problema interpretării lui *foarte* este mai complicată decît pare. Dacă privim din perspectivă diacronică, latina clasică își construia superlativul sintetic, în general, cu ajutorul unuia dintre sufixele *–issim-* (în cele mai multe dintre situații), *-rim-* sau *-lim-* (dacă tema era terminată în *r* sau în *l*); în rare situații, în loc de sufix se folosea prefixul *per*. Tot extrem de rar, cînd tema se termina într-una dintre vocalele *e*, *i* sau *u*, superlativul se construia analitic, cu *maxime*; în aceleași situații, comparativul se forma cu *magis*. În latina tîrzie s-au folosit și alte elemente pentru a reda superlativul[3] (nedisociat atunci în relativ și absolut): *bene*, *satis*, *super*, *valde*, toate adverbe la origine (cu excepția penultimului, care putea avea și valoare de prepoziție). Nu întîlnim nici o situație de superlativ latinesc cu strămoșul lui *foarte*[4], deci trebuie să ne imaginăm că acest adverb și-a dezvoltat

[2] *Superlativul în vechi texte românești*, în „Caietele Sextil Pușcariu", Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu", Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 10-11 septembrie 2015, ISSN 2393-526X (în curs de publicare).

[3] Vezi, pentru exemple și trimiteri bibliografice Manoliu Manea 1971 : 199.

[4] În multe dicționare (între care și cel al lui H. Tiktin) se arată că la originea cuvîntului românesc *foarte* stă latinescul *forte*, fără a se specifica despre care *forte* este vorba. Adverbul *forte* (conform *Dicționarului latin-român* al lui Gh. Guțu) înseamnă „din întîmplare" sau „poate", sensuri fără legătură cu cel al cuvîntului românesc. Pe de altă parte, consultînd același dicționar, se observă că semantismul adverbului românesc este în strînsă legătură cu adjectivul latin *fortis*, *forte* 1 „tare (fizic), solid, riguros, rezistent", 2 „tare (moral), curajos, neînfricat, energic". Așadar, etimonul adverbului românesc nu este adverbul latin corespunzător din perspectivă fonetică, ci un adjectiv prin care s-ar putea justifica și forma, și conținutul. Ar fi trebuit, totuși, să se indice ca etimon forma de masculin a adjectivului (*fortis*) și nu alta (de neutru). Cred, însă, că mulți dintre aceia care au precizat în dicționarele lor forma *forte* doreau să facă trimitere, de fapt, la adverb.

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

funcționalitatea pe care o are astăzi ceva mai tîrziu. El a trecut definitiv în clasa adverbelor într-o fază veche de dezvoltare a limbii române, ulterioară latinei populare unde apărea exclusiv ca adjectiv, dar anterioară românei literare vechi, unde îl înregistrăm aproape exclusiv cu valoarea de adverb. Faptul că *magis* era chiar și în stratul principal de limbă o marcă, un morfem gramatical, ne-ar îndreptăți să-i acordăm acum același statut lui *mai* (urmașul său în română) în sistemul gramatical, întrucît nici o modificare spectaculoasă nu s-a produs în decursul timpului în planul sintagmei comparativului. Situația lui *foarte* este total diferită de a elementului anterior discutat datorită istoriei sale, așa încît stabilirea statutului său presupune o analiză mai detaliată.

Ocurențe ale lui *foarte* în texte vechi românești (din secolul al XVI-lea și al XVII-lea) sînt în număr nu tocmai mare. El era acolo concurat de alte adverbe și locuțiuni adverbiale, precum *prea*, *mult* (un adverb destul de productiv, care reprezintă o moștenire din latina populară)[5], *vîrtos*, *tare*, *cu tot(ul)*, *fără număr*, *fără samă*, *fără măsură*. Cel mai puternic concurent era, însă, prefixoidul *prea-* (în contextul marcării de tip morfologic[6]), care este înregistrat atît în traduceri (nu doar din slavă, de unde l-a împrumutat româna, ci și din alte limbi), cît și în texte particulare[7].

Foarte este atestat în epoca veche a românei literare nu doar în asocieri cu adjective și adverbe, ci și cu verbe, într-un raport care pare să favorizeze pe cele

---

În *DER*, Al. Ciorănescu arată că la originea cuvîntului românesc stă un latinesc *forte* care are sensurile „puternic”, „tare” și, deși autorul nu se exprimă clar în favoarea adjectivului, reiese din descripție că despre el este vorba.

În *CADE* însă, A. Candrea și Ov. Densusianu notează că proveniența adverbului aici în discuție este adjectivul latin *fortis*, *forte* și că „glisajul” (de la o clasă lexico-gramaticală la alta) s-a produs pe terenul românei.

[5] Italiana, catalana, spaniola și portugheza au moștenit din latină modurile de formare a superlativului: atît cel sintetic cu *–issim-*, cît și cel analitic cu *multus*, *multum*: *molto bella*, *belissima* (it.); *molt sincer*, *sincerìssim* (cat.); *muy grande*, *grandísimo* (sp.); *muito delicado*, *delicadíssimo* (pt.). Franceza construiește superlativul absolut cu *très* (< prep. lat. *trans* „peste” – superlativul astfel construit este interpretabil ca „într-o măsură *peste* cea obișnuită”) (*très jolie*). Româna dezvoltă abia acum superlative în *–issim-* (ca forme neologice), iar pe cele cu *mult* aproape le-a pierdut.

[6] Valoarea de superlativ a unor adjective / adverbe reiese și din construcții mai ample, într-o marcare de tip sintactic: exclamații („*Cîtu e **dulce*** grumadzului mieu cuventele tale...!” – *Psaltirea Hurmuzaki*), unele sintagme genitivale cu substantivul regent repetat în poziția de determinant („a lui iaste slava şi ţinutul în ***veacii veacilor***” – *Codicele Bratul*), comparații clișeizate („***alb** ca zăpada*” – *Alexandria*), construcții cu propoziții consecutive („întunearece atîta ***dease**, cum să le poată pipăi*” – *Palia de la Orăștie*).

[7] A se vedea, pentru mai multe amănunte, articolul meu intitulat *Superlativul în vechi texte românești*, în „Caietele Sextil Pușcariu”, Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 10-11 septembrie 2015, ISSN 2393-526X (în curs de publicare).

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

din urmă: „*ocărî* ***foarte*** Izdrail” (*Psaltirea Voroneţeană*), „învăţa-me în dzisele tale ce *iubiiu* ***foarte***” (*Psaltirea Scheiană*), „eu ***foarte*** *m-am bucurat*”, „***foarte*** i *se rupe* inema de fecioru-i” (Coresi, *Carte cu învăţătură*), „tu cu nuşii ***foarte*** *te dezmierdai*” (*Codex Sturdzanus*), „*bucuraiu-me* ***foarte***”, „*mulţia-se* cu numărul ucenicii întru Ierusalim ***foarte***” (*Codicele Bratul*), „*se* ***foarte*** *mîhni*” (Moxa, *Cronica universală*), „***foarte*** *s-adîncară* gîndurile tale” (Dosoftei, *Psaltire denţăles*) etc. Atunci când determină un verb, *foarte* are sens lexical deplin (este, în consecinţă, un morfem lexem) şi are funcţie sintactică de circumstanţial cantitativ.

O situaţie aparte o constituie apariţia lui *foarte* adjectival pe lîngă substantiv, ca în următorul fragment din *Psaltirea Scheiană*: „Tremise Duhul său şi coperi ei marea pogîrzniră ca plumbul într-o *apă* ***foarte***” (*Exodul*, 15:10). În *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi pasajul este reprodus aproape întocmai: „Tremise Duhul său şi coperi ei marea cufundară ca plumbul întru *apă* ***foarte***”. Cercetînd *Palia de la Orăştie* se poate observa că în acelaşi verset traducătorii au optat pentru adjectivul *putearnică*: „Suflă vîntul tău şi acoperi pre ei marea şi se afundară ca plumbul în *putearnică apă*”. Am putea considera folosirea lui *foarte* cu valoare adjectivală în textul rotacizant (despre care s-au emis şi ipoteze că ar fi fost scris înainte de secolul al XVI-lea) o reminiscenţă din stadii mai vechi de limbă, dovadă că această valoare nu s-a limitat la limba latină, ci i-a depăşit graniţele. În textul coresian era firesc să-l găsim, avînd în vedere faptul că diaconul şi-a întocmit *Psaltirea* bazîndu-se pe variantele româneşti mai vechi. *Palia* este un text scris mai tîrziu în primul secol de scriere românească şi nu are legătură de filiaţie cu textele pomenite anterior, astfel că el nu mai conservă nimic din amintirea vechii valori a lui *foarte*. Fiind adjectiv în cele două *Psaltiri*, din nou un morfem lexem, el ocupă în sistemul gramatical o poziţie sintactică de atribut.

Dacă în trecut nu apărea la fel de des ca astăzi şi nici nu era un determinant constant al adjectivelor şi adverbelor, putem observa cum creşte frecvenţa lui *foarte* în texte pe măsură ce ne apropiem de secolul al XXI-lea şi cum tendinţa este de a-l întîlni din ce în ce mai des pe lîngă clasele lexico-gramaticale pe care nu le însoţea în mod obişnuit.

Astăzi îl asociem mai rar cu verbe. Unii autori de dicţionare (între acestea şi *MDA*) consideră că ele ar avea caracter popular (S-a ***foarte*** *supărat*.) sau ironic (Îţi ***foarte*** *mulţumesc*.). Pus în relaţie cu verbe (*m-am foarte bucurat, m-a foarte apreciat, m-am foarte săturat, m-am foarte mirat, m-am foarte resemnat*[8]), *foarte* are rolul pe care *tare* sau *mult* l-ar îndeplini, adică e adverb de mod în poziţie sintactică de circumstanţial. Nu este vorba aici de un adverb subînţeles folosit la superlativ absolut; dacă ar fi aşa, atunci am putea spune şi *S-a cel mai supărat.*

[8] Asemenea construcţii se folosesc din ce în ce mai des în vorbirea curentă, deşi norma nu le recomandă. Numeroase surse se pot identifica în mass media (sursă principală: Internet).

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

sau *Îți cel mai mulțumesc.*, or asemenea enunțuri nu pot fi reperate. Punînd față în față pe *foarte* și pe *mai* se observă că primul, spre deosebire de cel de-al doilea, e un morfem independent, care nu cere prezența unui alt morfem independent[9].

În cazul verbelor la supin însoțite de *foarte*, se poate spune că ele se comportă asemenea adjectivelor provenite din participii și ca atare sînt percepute ca gradabile: E ***foarte** de temut*. sau E ***foarte** de înțeles*.

Mai des se întîmplă ca *foarte* să apară în vecinătatea unor substantive decît în preajma verbelor. Unele (extrem de puține) sînt substantive ai căror referenți reprezintă simbolul unei însușiri sau al unei înmănuncheri de însușiri; o propoziție precum E ***foarte** copil*. poate fi interpretată în felul următor: „e o persoană adultă cu comportament / gîndire / fizic de copil”. Rolul lui *foarte* în acest caz este de a arăta măsura intensității caracteristicii exprimate metonimic prin substantivul *copil* și valoarea sa este aceeași ca în cazul în care ar determina un adjectiv sau un adverb[10].

Cele mai multe dintre substantivele care pot fi determinate de *foarte* reprezintă expresii ale unor stări (fizice sau psihice): Mi se face / Mi-e ***foarte** foame / sete / somn / frică / teamă / groază / lehamite / lene / silă / greață / scîrbă / milă / dor / rușine / ciudă / poftă / frig* ... Sînt în această situație și unele substantive care denumesc fenomene ale naturii: E ***foarte** dimineață / întuneric*... Cuvintele din poziția finală a structurilor indicate sînt într-adevăr substantive, care pot primi determinanți și de tip morfologic (articole – doar din categoria nehotărîtelor), și de

[9] Nu înțeleg *independența* în sensul pe care îl dă termenului glosematica, ci percepția este una cu deschidere mai largă. După L. Hjelmslev, nu există părți componente ale vorbirii care să aibă independență. “None of the minimal entities, nor the roots, have such an «independent» existence that they can be assigned a lexical meaning. But from the basic point of view we have assumed — the continued analysis on the basis of functions in the text — there exist no other perceivable meanings than contextual meanings; any entity, and thus also any sign, is defined relatively, not absolutely, and only by its place in the context. From this point of view it is meaningless to distinguish between meanings that appear only in the context and meanings that might be assumed to have an independent existence, or — with the old Chinese grammarians — between «empty» and «full» words. The so- called lexical meanings in certain signs are nothing but artificially isolated contextual meanings, or artificial paraphrases of them. In absolute isolation no sign has any meaning; any sign-meaning arises in a context, by which we mean a situational context or explicit context, it matters not which, since in an unlimited or productive text (a living language) we can always transform a situational into an explicit context. Thus we must not imagine, for example, that a substantive is more meaningful than a preposition, or a word more meaningful than a derivational or inflexional ending. When comparing one entity with another we may speak not merely of a difference in meaning but also of different kinds of meaning, but concerning all such entities we may speak of meaning with precisely the same relative right.” (Hjelmslev 1969 : 45).

[10] Se poate spune și *X e mai copil / mai puțin copil decît Y*.

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

tip sintactic (atribute exprimate prin adjective propriu-zise extrase doar din categoria calificativelor): Mi-e *o* greață *teribilă*., Mi-a fost *o* frică *extraordinară*., Mi-e *o* foame *de lup*. E *un* întuneric *pătrunzător*. etc. Ele sînt considerate, din punct de vedere sintactic, drept subiecte ale verbului predicativ *a fi* (cu sens existențial); s-a pus, totuși, problema interpretării lor ca nume predicative pentru că structuri ca *mi-e foame* pot fi puse în paralel cu *mi-e rău* în care adverbul *rău* este nume predicativ (vezi *GALR*$_2$: 349). Se pune întrebarea dacă nu cumva *foarte* e adjectiv, continuare a lui *fortis*, *forte* din limba latină și în această situație atașarea lui de un substantiv ar fi perfect îndreptățită. Pentru a proba teoria ar trebui analizate dovezile scrise din epoci trecute[11]. În textele vechi românești aceste substantive nu apar niciodată cu un astfel de determinant: „nu lă fu *milă*" (*Psaltirea Hurmuzaki*), „nu mi-e *frică*" (*Psaltirea Scheiană*), „vă e *frică* de Dumnezeu" (Coresi, *Psaltirea slavo-română*), „nu-i e *frică* de rușine" (*Floarea darurilor*), „afară mare *frig* iaste" (*Codex Sturdzanus*), „le va fi *greață* eghipteanilor a bea apa aceii ape curgătoare"[12] (*Palia de la Orăștie*), „fie-vă *frică*!", „de-i iaste *seate*, adapă-l pre el", „nu-m va fi *greață*" (*Biblia de la București*), „a ceare *rușine* mi-e" (Antim Ivireanul, *Evanghelie*). Deci *foarte* nu are natură adjectivală. Și totuși, sînt atestate în textele de la începutul perioadei literare, destul de des, construcții în care substantivele sînt determinate adjectival (prin diverse adjective calificative sau pronominale nehotărîte din categoria cantitativelor): „cădzu *frigu ... nu puținu*" (*Codicele Voronețean*), „nice soarele, nice stealele iviră-se ... e *frigu nu puținu* spre zăceare" (*Codicele Bratul*), „cu *silă mare* fiind", „*frig ... nu puțin*" (Coresi, *Apostolul*), „*multă scîrbă*" (Coresi, *Carte cu învățătură*), „cu *... mare frică ...* pomeniți" (Coresi, *Molitvenic*), „cădzu cu *milă mare*" (*Codex Sturdzanus*), „cu *frică mare*" (*Pravila ritorului Lucaci*), „de *multa pohtă* ce are" (*Floarea darurilor*), „cade *groaznică frică* preste oameni" (*Biblia de la București*), „s-au făcut *frică mare*" (Antim Ivireanul, *Evanghelie*). Am descoperit și un fragment în care substantivul este determinat de o structură de tip analitic cu care astăzi formăm superlativul: „a lui *milă fără măsură*" (Coresi, *Liturghier*); avînd în vedere relaționarea cu celelalte fragmente, natura acestei structuri poate fi ușor interpretată ca adjectivală (locuțiune adjectivală cu sensul „incomensurabilă"). Care este, totuși, natura lui *foarte* pe lîngă substantive ca *foame*, *frică* etc.? Dacă facem o comparație cu alte limbi romanice, putem observa că româna are un tipar de construcție similar doar cu al francezei, adică prin asocierea substantivelor de stare cu termenul folosit la gradarea adjectivelor și adverbelor: J'ai *très faim*., J'ai *très soif*. Cum modelul latin nu poate fi luat în

[11] Este just că absența unor relații de determinare între *foarte* și un substantiv în texte scrise nu înseamnă neapărat că ele nu existau în vorbire. Prezența lor ar certifica, în schimb, folosirea lor în trecut.

[12] În româna veche, *greață* nu avea doar sensul pe care îl are astăzi. Cel mai des era folosit cu sensul de „greutate, apăsare".

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

calcul pentru că nu există evidențe ale continuității, după cum am arătat mai sus (natura adjectivală ar fi fost susținută doar de descendența sa directă din *fortis*, *forte* latin, fără amestecul conversiunii; or, această teorie nu se susține) și cum româna a suferit o influență puternică din partea limbii franceze (în a doua parte a epocii literare), aș tinde să susțin o influență din partea limbii surori. În acest caz, *foarte* este adverb, atras din structura superlativului după modelul din limba-sursă (după cum spunem *mi-e foarte rău*, punînd adverbul de stare la superlativ, la fel s-a putut atașa unui substantiv ca *foame* un adverb *foarte* pentru a arăta intensitatea maximă a stării exprimate aici nominal); este plauzibilă interpretarea unei gradări a stărilor înseși, care pot să fie resimțite în grade diferite pînă la forma acută. Nu este cu totul exclusă varianta unor structuri eliptice, cu adjectiv suprimat dintr-o structură superlativă de tipul *mi-e o foame foarte mare* (s-a observat cum substantivele discutate aici erau în mod obișnuit însoțite, în trecut, de un adjectiv ce putea fi vizualizat cu diverse grade de intensitate), exprimat rămînînd doar adverbul *foarte*. În fine, substantivele de stare pot fi gîndite în paralel cu adjectivele corespunzătoare (*foame – înfometat*, *sete – însetat*, *frică – înfricoșat* etc.); la nivel de conținut, e posibil ca, la un moment dat, adjectivele să fi fost considerate într-un anumit grad de intensitate și apoi, de la structuri de forma *eu sînt foarte înfometat* să se fi ajuns, prin reorganizare, la o structură *mi-e foarte foame* (cu persoana întîi în rol de experimentator și cu același verb *a fi*). Oricare ar fi fost evoluția sintagmelor, *foarte* are același rol alături de astfel de substantive ca acela pe care îl are alături de adjective și adverbe[13].

Rămîne de stabilit statutul lui *foarte* pe lîngă adjective și adverbe, pentru că majoritatea situațiilor prezentate anterior depinde de această interpretare.

Adverbul *mai*[14] din sintagma comparativului are conținut lexical foarte slab, „(ceva) în plus”; el e aproape complet gramaticalizat, dovadă fiind și faptul că nu poate fi înlocuit prin sinonime și nu își poate schimba poziția în raport cu adjectivele sau adverbele pe care le determină. *Foarte*, în schimb, are un conținut lexical destul de pronunțat; pe de o parte se mai resimte încă (deși extrem de puțin) sensul său din latină, „tare, puternic, cu forță...”, iar pe de altă parte se observă că vorbitorii îi găsesc numeroase sinonime (tot din rîndul adverbelor sau dintre locuțiunile adverbiale), precum *tare*, *mult*, *grozav de*, *teribil de*, *extraordinar de* etc. Mai mult, un lexem ca *foarte* nu ar trebui să fie pus în aceeași categorie cu morfeme gramaticale independente ca *să* (din construcția conjunctivului), *a* (prepoziția infinitivului sau cea cu care se construiesc genitive și acuzative), *pe* (prepoziția care introduce complementul direct) care sînt vide din

[13] Mulți vorbitori de limbă română nefilologi resimt ca pe un superlativ structuri de tipul *Mi-e foarte foame.*, ca drept dovadă faptul că, mai nou, se poate auzi și *Mi-e mai foame acum (decît acum o oră). Cel mai foame mi-a fost atunci cînd...*

[14] În latină era adverb cu sens cantitativ.

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

perspectiva conținutului noțional și care au funcție exclusiv relațională în planul textului.

D. Irimia distingea în cadrul cuvîntului o parte constantă și una variabilă, prima fiind înzestrată cu sens lexical și sens lexico-gramatical, a doua exclusiv cu sens gramatical (Irimia 2000 : 22 sqq.); cum *foarte* (și asemenea lui și alte elemente de construcție a superlativului absolut) are oarecare sens lexical (deși la *mai* este mai slab conturat) și are și sens lexico-gramatical (de gradul al doilea – conform teoriei lui D. Irimia), se poate încadra între morfemele lexeme[15]. Revăzînd definițiile morfemului în înțelegerea diverselor curente lingvistice, așa cum sînt ele prezentate în *Dicționarul de științe ale limbii* (vezi *DȘL* – la *morfem*) se constată că *foarte* nu se poate încadra în clasa morfemelor gramem. Avînd în vedere disocierea pe care o face M.-D. Glessgen între lexeme și grameme, se observă că *foarte* nu satisface o caracteristică de bază a gramemelor: nu exprimă relații între diferite funcții sintactice (Glessgen 2014 : 254 sqq.).

Georgeta Ciompec disociază elementul *foarte* de alte elemente cu care se construiește superlativul absolut (de tipul *tare*, *extraordinar de* etc.), pe primul considerîndu-l gramem, pe celelalte modalități lexicale de redare a intensității maxime. Încercînd să nege calitatea de adverb a lui *foarte*, lingvista supune elementul luat în discuție la proba propusă de L. Hjelmslev și arată că el este, în primul rînd, exclus din contextul diagnostic al adverbului; am văzut, însă, mai sus, că el poate apărea și astăzi singur pe lîngă verb, cum apărea și în trecut[16]. În al doilea rînd, este negată capacitatea de permutare: între *foarte* și lexemul determinat nu se poate intercala altceva (ceea ce este adevărat), iar poziționarea sa postadjectivală sau postadverbială nu este una obișnuită (dar ea totuși apare).

În consecință, avînd în vedere originea cuvîntului, evoluția sa în timp (trecerea de la o clasă lexico-gramaticală la alta), comportamentul său în diverse faze de dezvoltare a limbii române, sensul său, precum și interpretarea sa în raport cu diverse definiții, consider că *foarte* (și celelalte elemente de construcție a superlativului absolut) ar trebui integrat în rîndul morfemelor lexem (care îndeplinesc, în planul propoziției, rol de circumstanțial cantitativ). *Mai* (și *cel mai* odată cu el), în schimb, ar trebui considerat morfem-gramem. Este posibil ca și *foarte* să se gramaticalizeze total în vremea ce vine, pierzîndu-și orice urmă (ce poate fi conștientizată) de sens și să devină un simplu morfem gramem.

Bibliografie:

Lucrări de referință

[15] Denumire regăsită în terminologia multora dintre lingviștii români. *Plerem* – în terminologia glosematicii (vezi *DȘL*).

[16] După cum pare la prima vedere, frecvența sa este din ce în ce mai crescută.

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

Bidu-Vrănceanu, Angela; Călăraşu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaş, Mihaela; Pană-Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005 [= *DȘL*]

Candrea, I. A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii romîne*, București, Atelierele grafice SOCEC & COMP., SOC. ANONIMĂ, 1907 [= *CADE*]

Ciompec, Georgeta, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985

Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I. O., 2002 [= *DER*]

Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iași, Editura Institutul European, 1999, 2002

Glessgen, Martin-Dietrich, *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014 [traducere de Alexandru Gafton]

Gramatica limbii române, București, Editura Academiei Române, 2005 [vol. I și vol. al II-lea] [= *GALR*]

Gramatica limbii române, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963 [ediția a II-a, vol. I și vol. al II-lea] [= *GA*]

Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin – român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2003

Hjelmslev, Louis, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, Milwakee and London, The University of Wisconsin Press, 1969

Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 2000

Manoliu Manea, Maria, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971

Mic dicționar academic, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010 [vol. 1 A-Me] [= *MDA*]

Pană Dindelegan, Gabriela (coordonator); Dragomirescu, Adina; Nedelcu, Isabela; Nicolae, Alexandru; Rădulescu Sala, Marina; Zafiu, Rodica, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010 [= *GBLR*]

Scriban, August, *Dicționaru limbii românești*, Iași, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939 [ediţiunea întîia]

Tiktin, H., *Dicționar român-german*, București, Imprimeria statului, 1911 [vol. II D-O]

Vieru, Roxana, *Superlativul în vechi texte românești*, în „Caietele Sextil Pușcariu”, Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 10-11 septembrie 2015, ISSN 2393-526X (în curs de publicare)

Surse

Antim Ivireanul, *Evanghelie*, Snagov, 1697, aflată sub cota BAR, Filiala Iași – RV IV-12

Apocriful Iorga, ms. rom. BAR 1764, f. 176 r.- 180 v.

Biblia de la București (1688) aflată sub cota BAR – CRV 86

Cele mai vechi cărți populare în literatura română. Vol. I. *Floarea darurilor*, text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandra Moraru. *Sindipa*. Text stabilit,

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)

studiu lingvistic și filologic, glosar de Magdalena Georgescu. București, Editura Minerva, 1996

Cele mai vechi cărți populare în literatura română. Vol. XI. *Alexandria*: *cea mai veche versiune păstrată*, studiu introductiv, ediție și glosar de Florentina Zgraon. București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006

Codex Sturdzanus, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu. București, Editura Academiei Române, 1993

Codicele Bratul, ediție de text de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003

Codicele Voronețean, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981

Coresi, *Pravila*, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*, I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Todorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și prologuri*, ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982

Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, ediție de Sextil Pușcariu, Alexie Procopovici, București, Ed. Atelierele Grafice Socec & Co., 1914

Dosoftei, *Psaltirea de'nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007

Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indice de G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1989

Palia de la Orăștie. 1581-1582, ediție îngrijită de Viorica Pamfil. București, Editura Academiei R.S.R., 1968

Pravila ritorului Lucaci, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971

Psaltirea Hurmuzaki, vol. I, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005

Psaltirea Scheiană (1482), tomul I, publicată de Prof. I. Bianu. Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577), Bucuresci, edițiunea Academiei Române, 1889

Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și 1589, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei R.S.R., 1976

Psaltirea Voronețeană – ms. rom. 693

Tetraevanghelul tipărit de Coresi: Brașov 1560-1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574, ediție de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963

Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. *IV. Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi la Braşov în anul 1563*, București, Tiparul «Cultura Națională», 1930

BDD-A24862 © 2015 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:20 UTC)